

Metody numeryczne w fizyce

FZP002934wcl

rok akademicki 2021/22

semestr letni

Wykład 3

Karol Tarnowski

karol.tarnowski@pwr.edu.pl

L-1 p. 220

Plan wykładu (1)

- Normy wektorów i macierzy
- Metody iteracyjne rozwiązywania układów równań liniowych
 - Metoda Richardsona
 - Metoda Jacobiego

Na podstawie:

- D. Kincaid, W. Cheney, *Analiza numeryczna*

Plan wykładu (2)

- Wielomian interpolujący
- Wzór interpolacyjny Newtona
- Wzór interpolacyjny Lagrange'a
- Ilorazy różnicowe
- Interpolacja Hermite'a
- Interpolacja funkcjami sklejanymi

Na podstawie:

- D. Kincaid, W. Cheney, *Analiza numeryczna*

Normy wektorów i macierzy

Normy wektorów

W przestrzeni wektorowej V norma jest funkcją $\| \cdot \|$ określoną na V , o wartościach rzeczywistych nieujemnych, która ma trzy własności:

$$\|x\| > 0 \quad \text{dla } x \neq 0, x \in V,$$

$$\|\lambda x\| = |\lambda| \|x\| \quad \text{dla } \lambda \in \mathbb{R}, x \in V,$$

$$\|x + y\| \leq \|x\| + \|y\| \quad \text{dla } x, y \in V.$$

Normy wektorów i macierzy

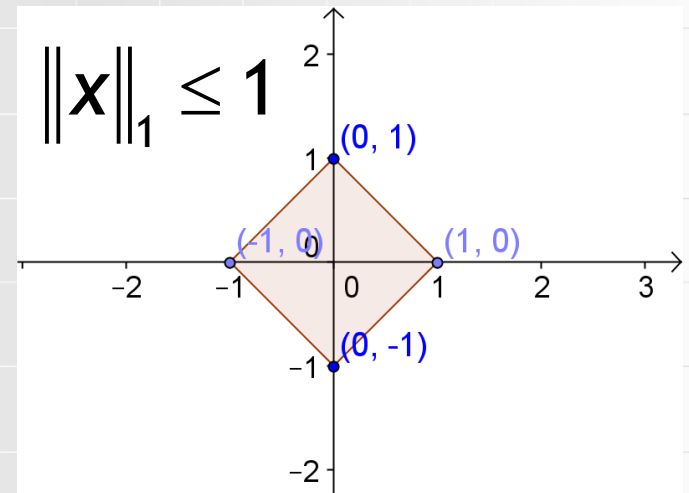
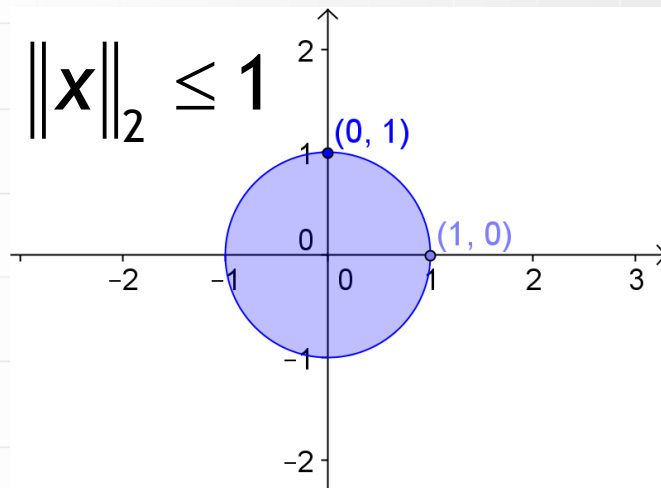
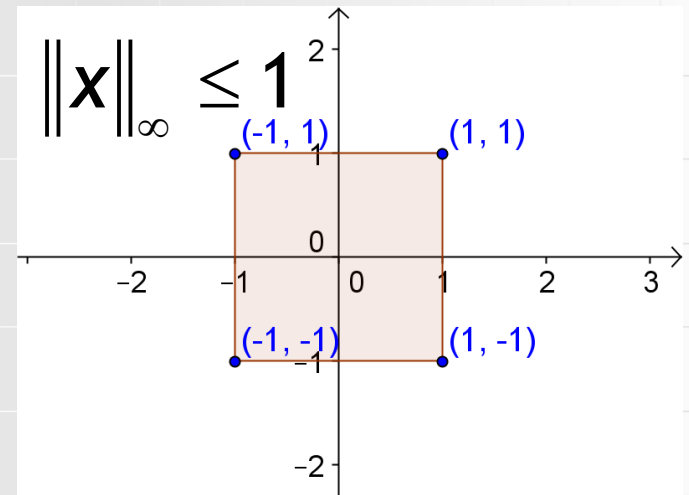
Normy wektorów

- norma euklidesowa (norma l_2) $\|\mathbf{x}\|_2 = \sqrt{\sum_{i=1}^n x_i^2}$,
- norma l_∞ $\|\mathbf{x}\|_\infty = \max_{1 \leq i \leq n} |x_i|$,
- norma l_1 $\|\mathbf{x}\|_1 = \sum_{i=1}^n |x_i|$.

Normy wektorów i macierzy

Normy wektorów

$$\{x : x \in R^2, \|x\| \leq 1\}$$

Normy wektorów i macierzy

Normy macierzy

- Dla ustalonej normy $\| \cdot \|$ wektora indukowana przez nią norma macierzy kwadratowej A stopnia n jest określona wzorem:

$$\|A\| = \sup_{\|u\|=1} \{ \|Au\| : u \in R^n \}$$

Metody iteracyjne

Przykład

$$\begin{bmatrix} 7 & -6 \\ -8 & 9 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 3 \\ -4 \end{bmatrix}$$

$$7x_1 = 6x_2 + 3$$

$$9x_2 = 8x_1 - 4$$

$$x_1^{(k)} = \frac{6}{7} x_2^{(k-1)} + \frac{3}{7}$$

$$x_2^{(k)} = \frac{8}{9} x_1^{(k-1)} - \frac{4}{9}$$

metoda Jacobiego

$$x_1^{(k)} = \frac{6}{7} x_2^{(k-1)} + \frac{3}{7}$$

$$x_2^{(k)} = \frac{8}{9} x_1^{(k)} - \frac{4}{9}$$

metoda Gaussa-Seidela

Metody iteracyjne

Przykład

metoda Jacobiego

k	$x_1^{(k)}$	$x_2^{(k)}$
0	0,00000	0,00000
10	0,14865	-0,19820
20	0,18682	-0,24909
30	0,19662	-0,26215
40	0,19913	-0,26551
50	0,19978	-0,26637

metoda Gaussa-Seidela

k	$x_1^{(k)}$	$x_2^{(k)}$
0	0,00000	0,00000
10	0,21978	-0,24909
20	0,20130	-0,26551
30	0,20009	-0,26659
40	0,20001	-0,26666
50	0,20000	-0,26667

$$x_1 = \frac{1}{5}, x_2 = -\frac{4}{15}$$

Metody iteracyjne

Ogólna metoda iteracyjna

- Układ równań $Ax = b$ można wyrazić w równoważnej postaci

$$Qx = (Q - A)x + b$$

- Sugeruje to proces iteracyjny

$$Qx^{(k)} = (Q - A)x^{(k-1)} + b$$

- W procesie generowany jest ciąg $\{x^{(k)}\}$

Metody iteracyjne

Ogólna metoda iteracyjna

- Zakładając nieosobliwość Q

$$x^{(k)} = (I - Q^{-1}A)x^{(k-1)} + Q^{-1}b$$

- Rozwiązanie dokładne spełnia równanie

$$x = (I - Q^{-1}A)x + Q^{-1}b$$

- Po odjęciu stronami

$$x^{(k)} - x = (I - Q^{-1}A)(x^{(k-1)} - x)$$

Metody iteracyjne

Ogólna metoda iteracyjna

- Dla dowolnej normy wektorowej i indukowanej nią normy macierzowej

$$\|x^{(k)} - x\| \leq \|I - Q^{-1}A\| \|x^{(k-1)} - x\|$$

$$\|x^{(k)} - x\| \leq \|I - Q^{-1}A\|^k \|x^{(0)} - x\|$$

- Jeśli $\|I - Q^{-1}A\| < 1$ to $\lim_{k \rightarrow \infty} \|x^{(k)} - x\| = 0$.

Metody iteracyjne

Metoda Richardsona

- W metodzie Richardsona $Q = I$, co daje

$$\mathbf{x}^{(k)} = (I - A) \mathbf{x}^{(k-1)} + \mathbf{b}$$

$$\mathbf{x}^{(k)} = \mathbf{x}^{(k-1)} + \mathbf{r}^{(k-1)}$$

$$\mathbf{r}^{(k-1)} = \mathbf{b} - A\mathbf{x}^{(k-1)}$$

- Metoda jest zbieżna dla macierzy, dla których

$$\|I - A\| < 1$$

Metody iteracyjne

Metoda Jacobiego

- W metodzie Jacobiego Q jest macierzą przekątniową taką, że $q_{ii} = a_{ii}$.
- Metoda jest zbieżna dla macierzy dominujących przekątniowo

$$|a_{ii}| > \sum_{j=1, j \neq i}^n |a_{ij}|$$

Podsumowanie (1)

- Normy wektorów i macierzy
 - normy wektorowe l_1, l_2, l_∞
 - normy macierzy indukowane normami wektorowymi
- Metody iteracyjne rozwiązywania układów równań liniowych
 - metoda Richardsona ($Q = I$)
 - metoda Jacobiego (Q - macierz zawierająca przekątną macierzy A)

Wielomian interpolujący

Zadanie. Znaleźć wielomian p możliwie najniższego stopnia taki, że dla danych $n + 1$ punktów (x_i, y_i) jest $p(x_i) = y_i$ ($0 \leq i \leq n$).

Twierdzenie. Jeśli liczby x_0, x_1, \dots, x_n są parami różne to istnieje dokładnie jeden wielomian $p \in \Pi_n$ taki, że $p(x_i) = y_i$ ($0 \leq i \leq n$).

Wielomian interpolujący

Dowód - jednoznaczność

Założmy, że istnieją dwa wielomiany klasy Π_n interpolujące wartości y_i w węzłach x_i : $p_n(x)$ oraz $q_n(x)$.

Rozważmy wielomian $p_n(x) - q_n(x)$, który także należy do klasy Π_n .

Wielomiany należące do Π_n mogą zniknąć w co najwyżej n punktach, o ile nie znikają tożsamościowo.

Wielomian $p_n(x) - q_n(x)$ znika w $n+1$ punktach x_i dla $(0 \leq i \leq n)$, zatem $p_n(x) \equiv q_n(x)$.

Wielomian interpolujący

Dowód - istnienie

Istnienie - dla $n = 0$ wielomian stały $p_0(x) = y_0$ spełnia jedyny warunek interpolacyjny $p_0(x_0) = y_0$.

Założmy, że dla pewnego k istnieje wielomian p_{k-1} klasy Π_{k-1} taki, że $p_{k-1}(x_i) = y_i$ dla $(0 \leq i \leq k-1)$.

Wielomian $p_k(x)$ możemy zapisać jako

$$p_k(x) = p_{k-1}(x) + c_k(x - x_0)(x - x_1)\dots(x - x_{k-1}).$$

Wielomian interpolujący

Dowód - istnienie

Wielomian $p_k(x)$ możemy zapisać jako

$$p_k(x) = p_{k-1}(x) + c_k(x - x_0)(x - x_1)\dots(x - x_{k-1}).$$

Stopień tego wielomianu nie przewyższa k .

Wielomian ten spełnia warunki interpolacyjne ($0 \leq i \leq k-1$). Pozostaje wyznaczyć c_k tak, żeby

$$p_k(x_k) = y_k.$$

$$p_k(x_k) = p_{k-1}(x_k) + c_k(x_k - x_0)(x_k - x_1)\dots(x_k - x_{k-1}) = y_k.$$

Wielomian interpolujący

Dowód - istnienie

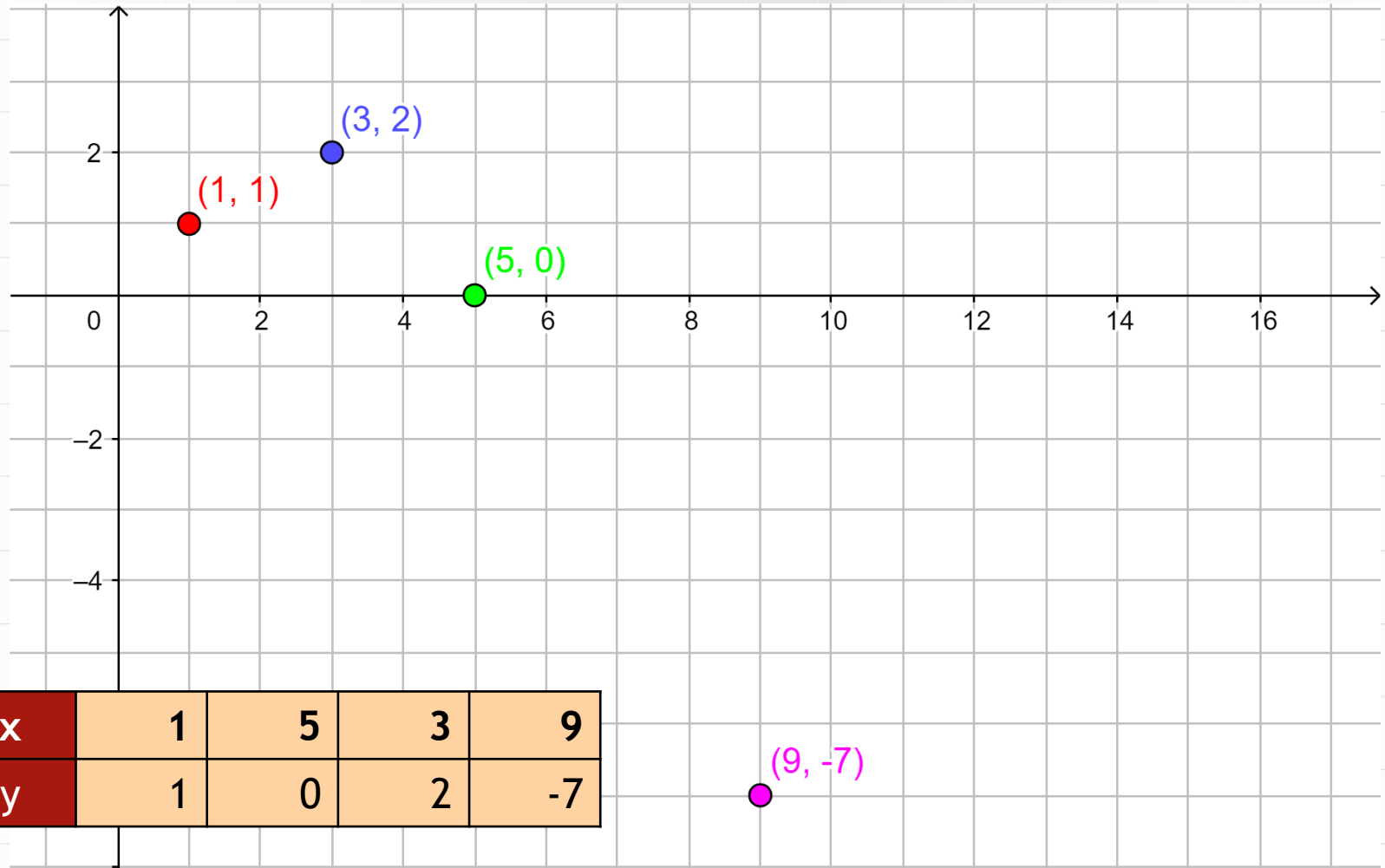
$$p_k(x_k) = p_{k-1}(x_k) + c_k(x_k - x_0)(x_k - x_1)\dots(x_k - x_{k-1}) = y_k.$$

$$c_k = \frac{y_k - p_{k-1}(x_k)}{(x_k - x_0)(x_k - x_1)\dots(x_k - x_{k-1})}$$

$$p_k(x) = \sum_{i=0}^k \left(c_i \prod_{j=0}^{i-1} (x - x_j) \right)$$

Wzór interpolacyjny Newtona

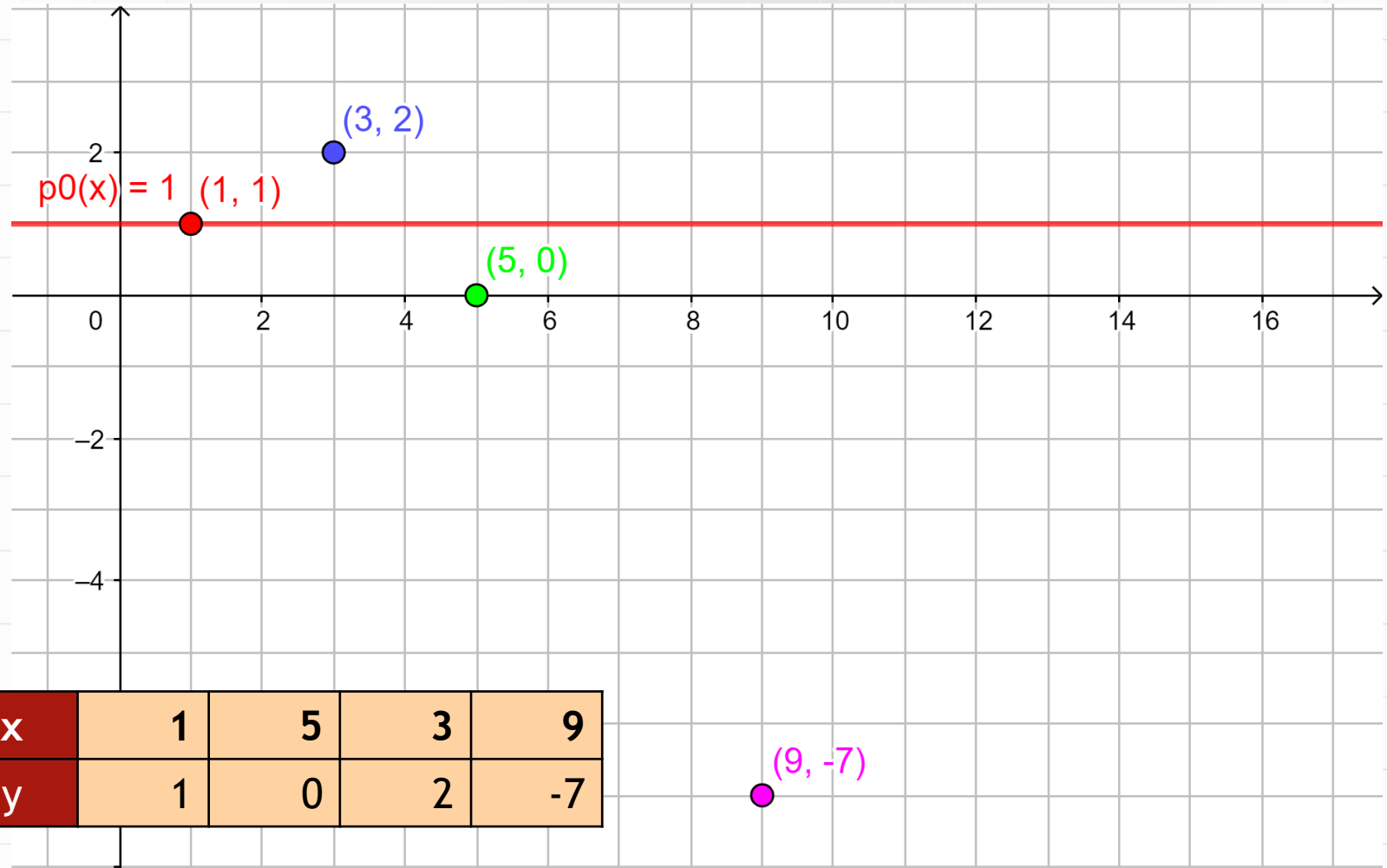
Przykład

x	1	5	3	9
y	1	0	2	-7

Wzór interpolacyjny Newtona

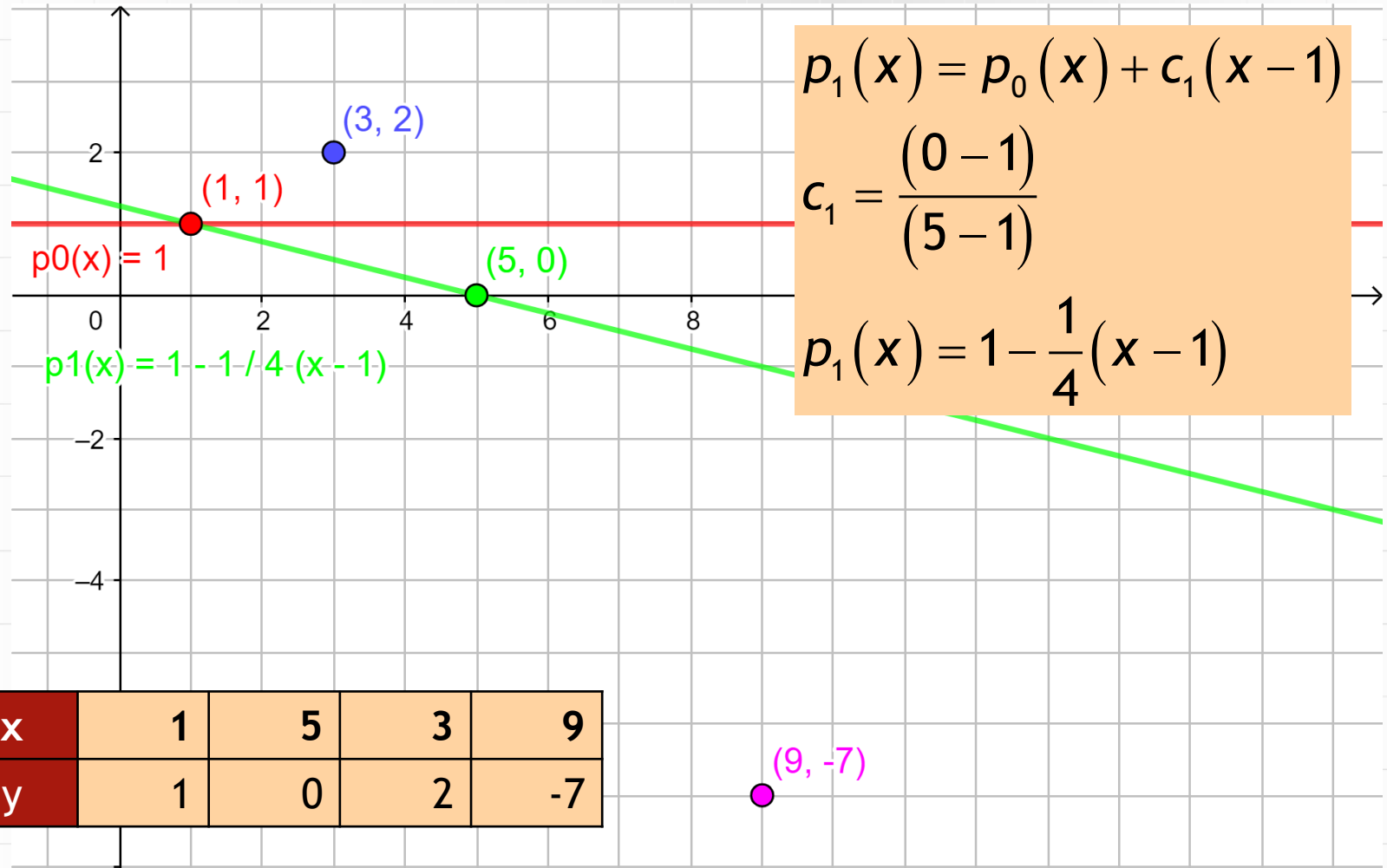
Przykład

x	1	5	3	9
y	1	0	2	-7

Wzór interpolacyjny Newtona

Przykład

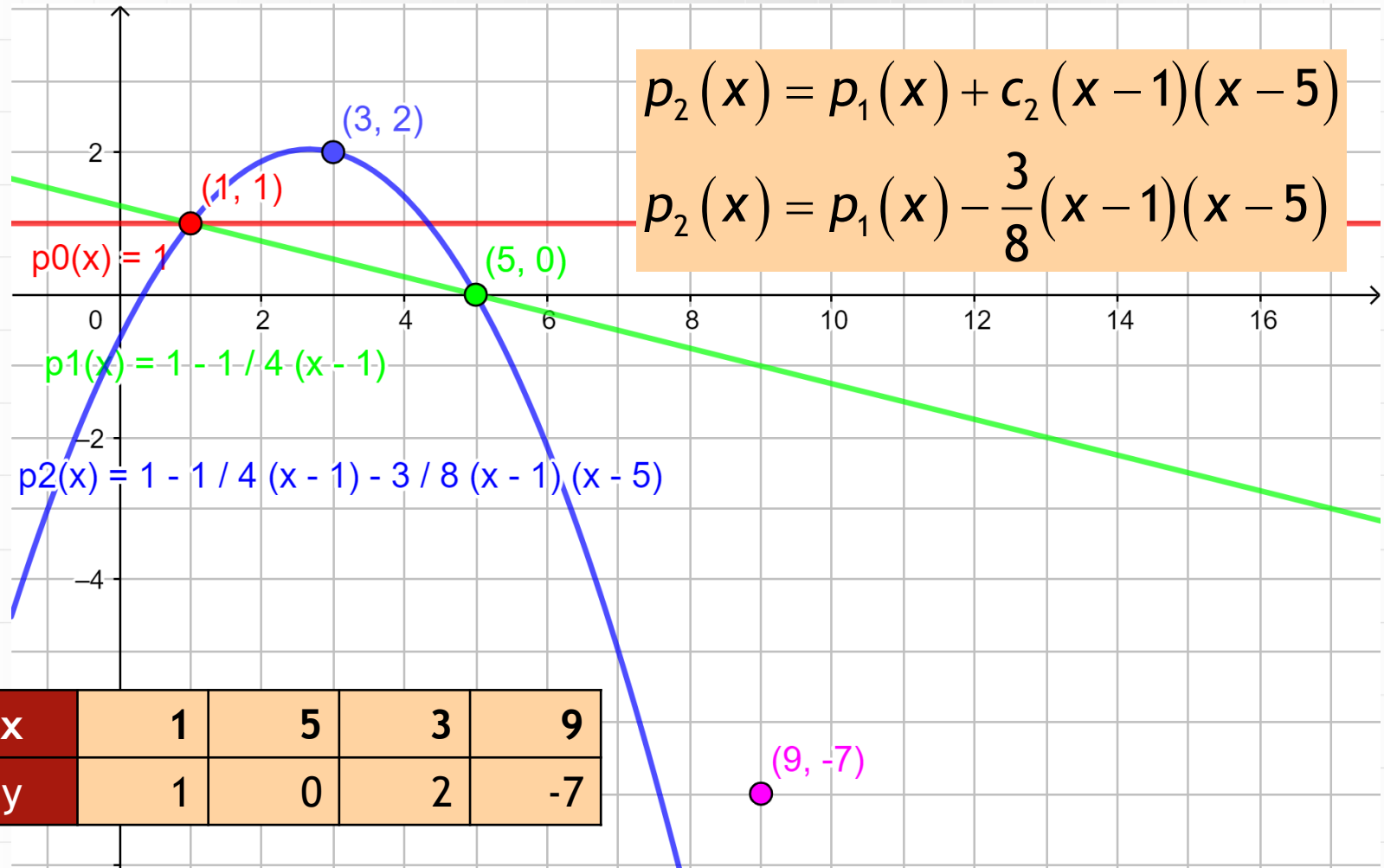

x	1	5	3	9
y	1	0	2	-7

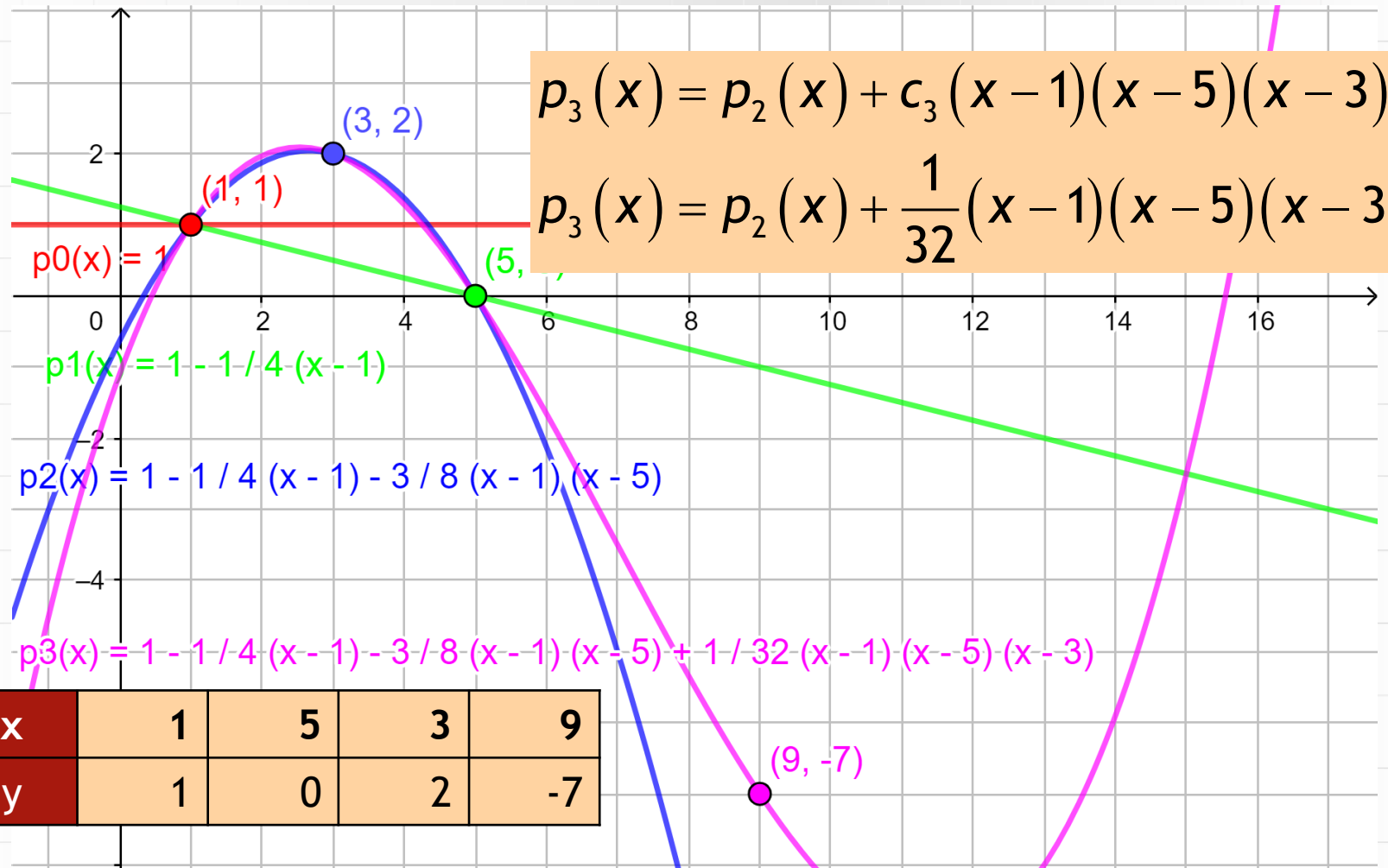
Wzór interpolacyjny Newtona

Przykład

Wzór interpolacyjny Newtona

Przykład

$$p_3(x) = p_2(x) + c_3(x-1)(x-5)(x-3)$$

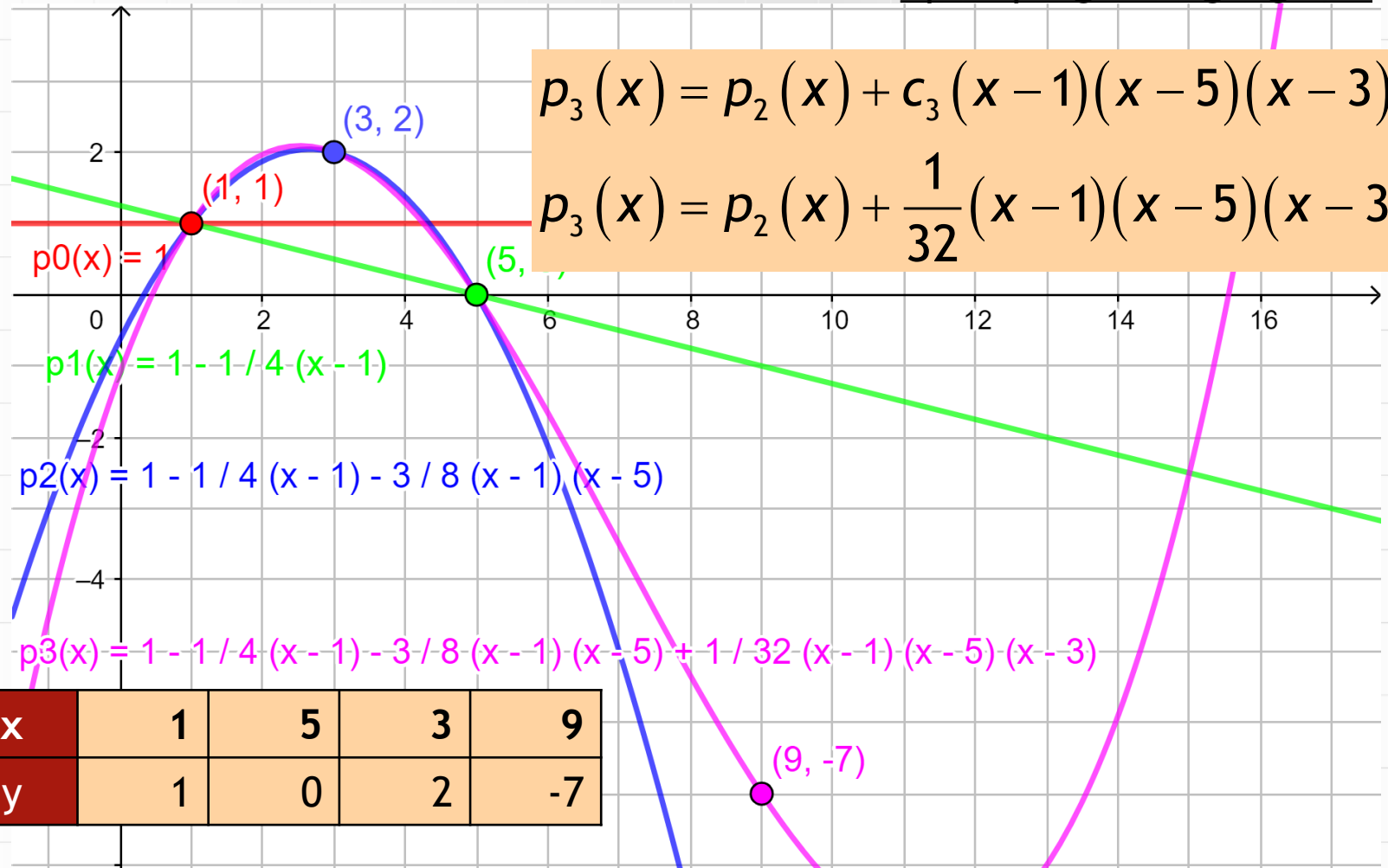
$$p_3(x) = p_2(x) + \frac{1}{32}(x-1)(x-5)(x-3)$$

x	1	5	3	9
y	1	0	2	-7

Wzór interpolacyjny Newtona

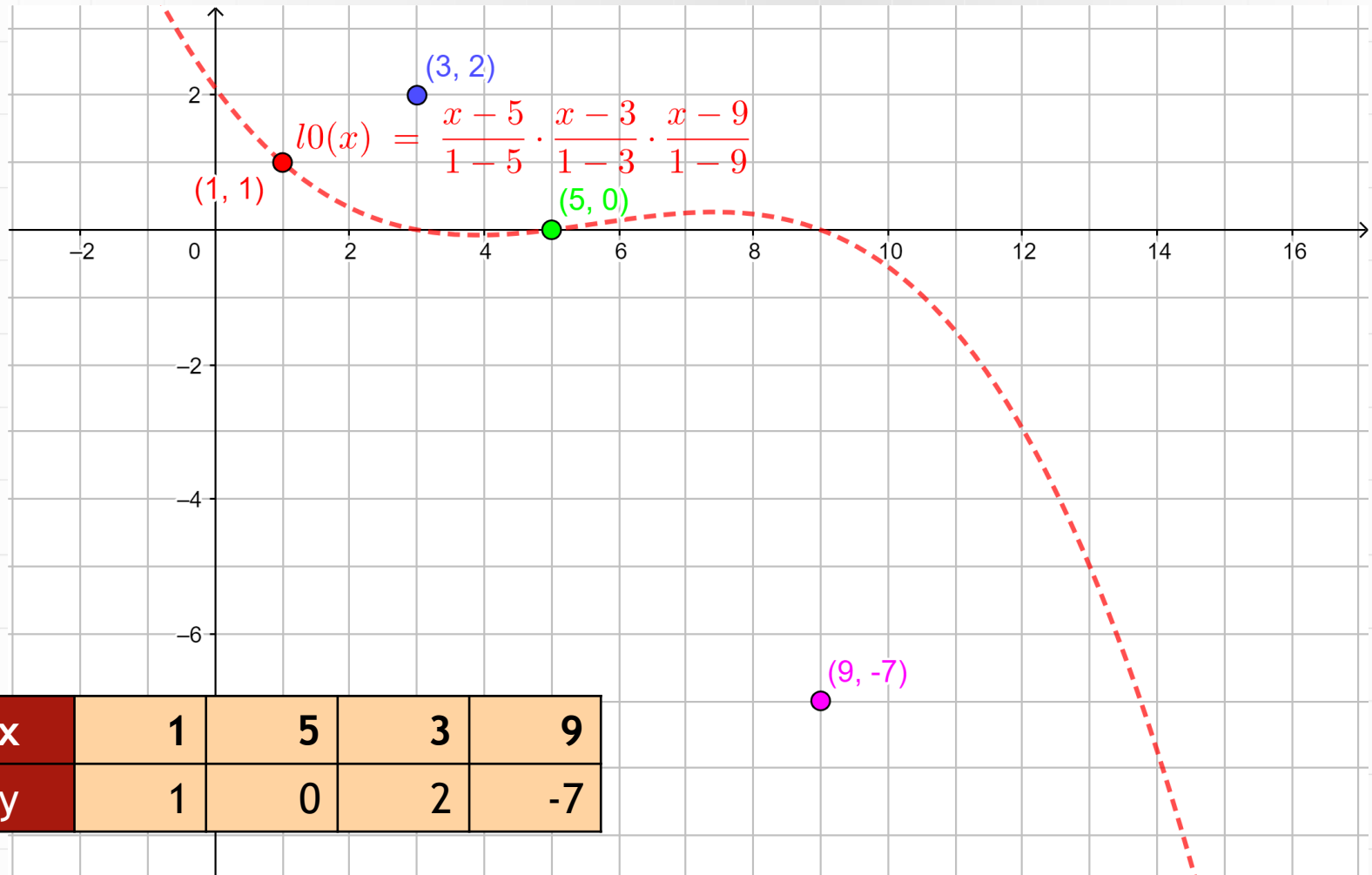
Przykład

Aplet programu geogebra

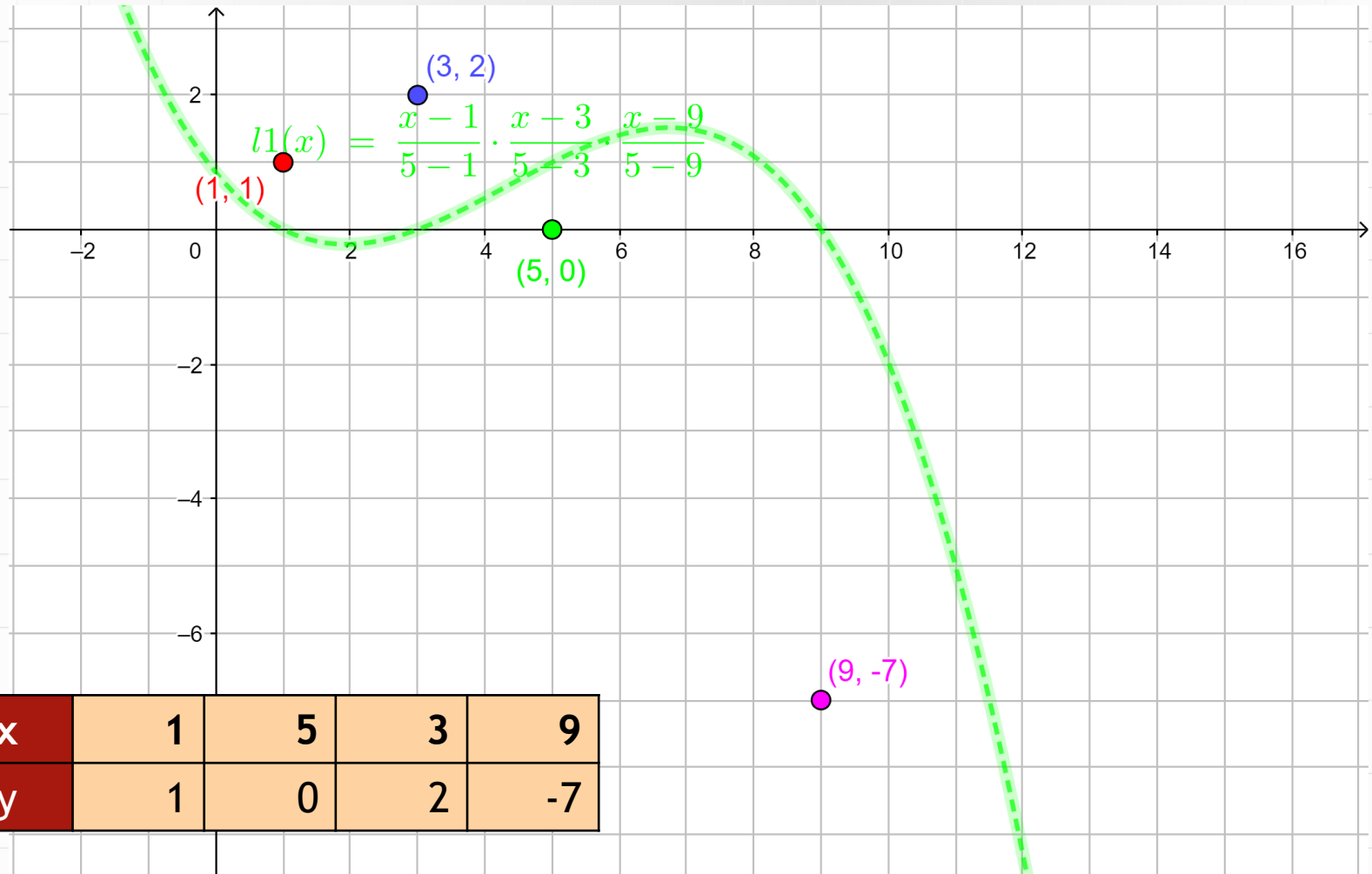

x	1	5	3	9
y	1	0	2	-7

Wzór interpolacyjny Lagrange'a

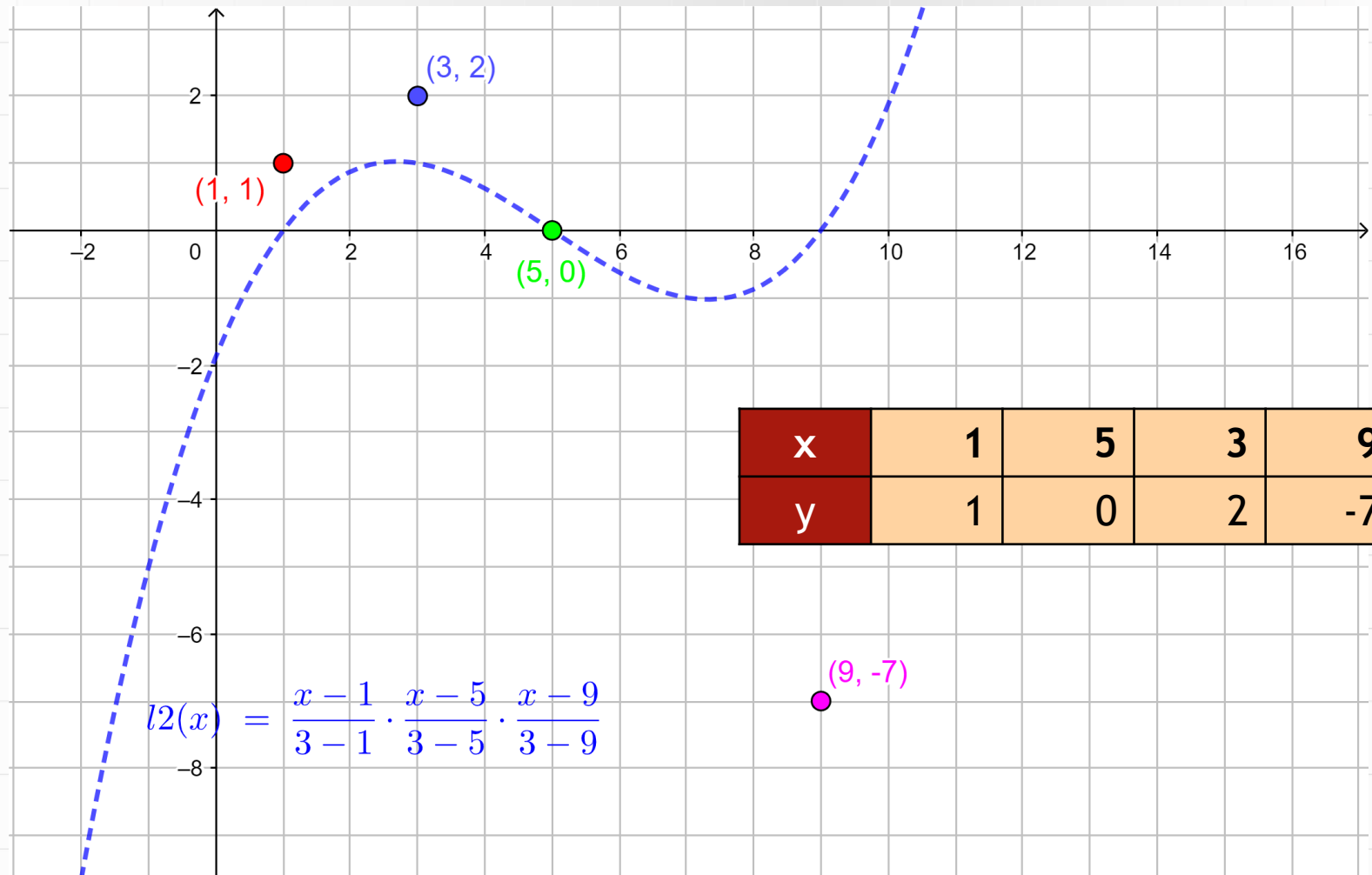

Wzór interpolacyjny Lagrange'a

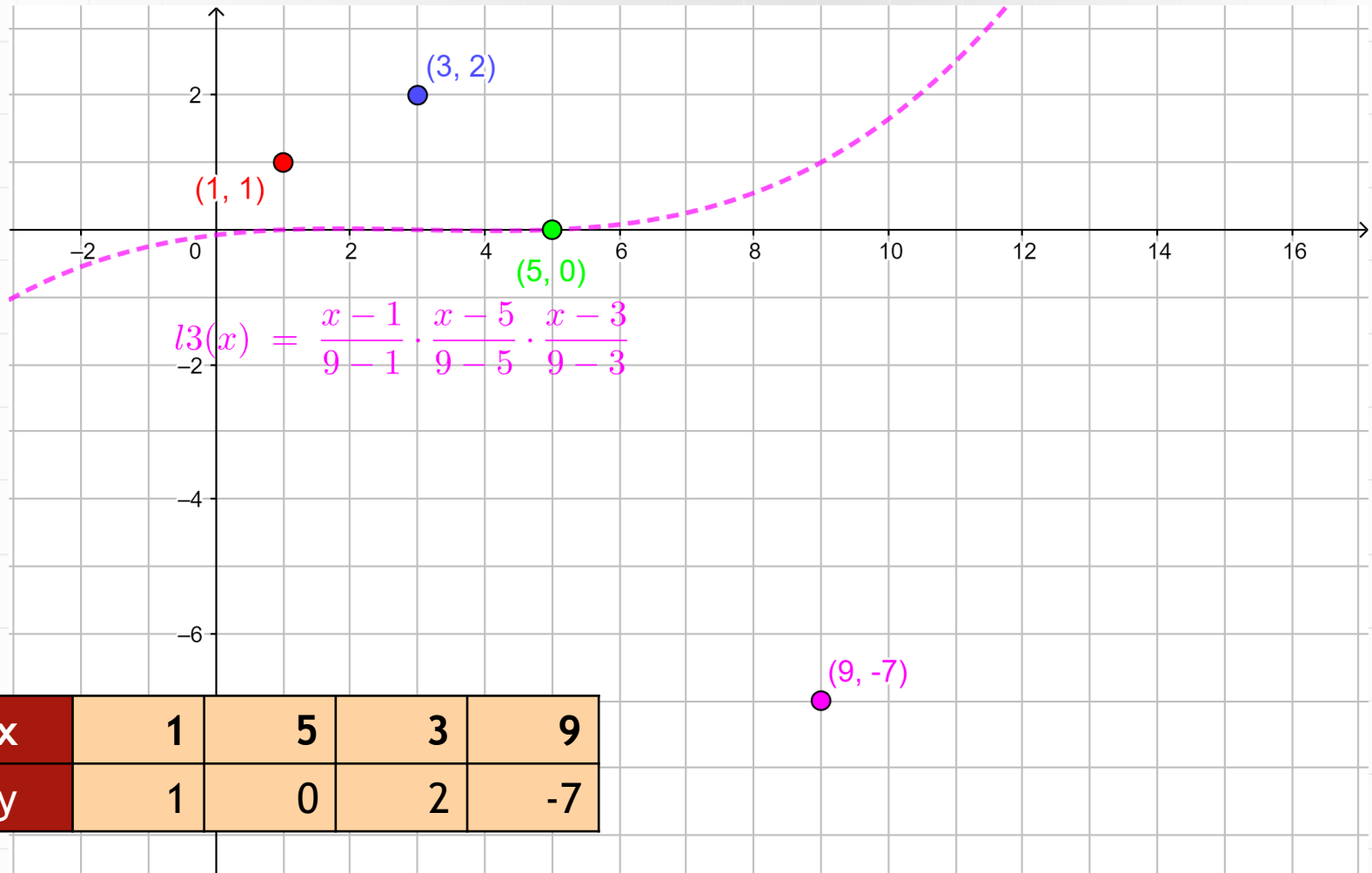

x	1	5	3	9
y	1	0	2	-7

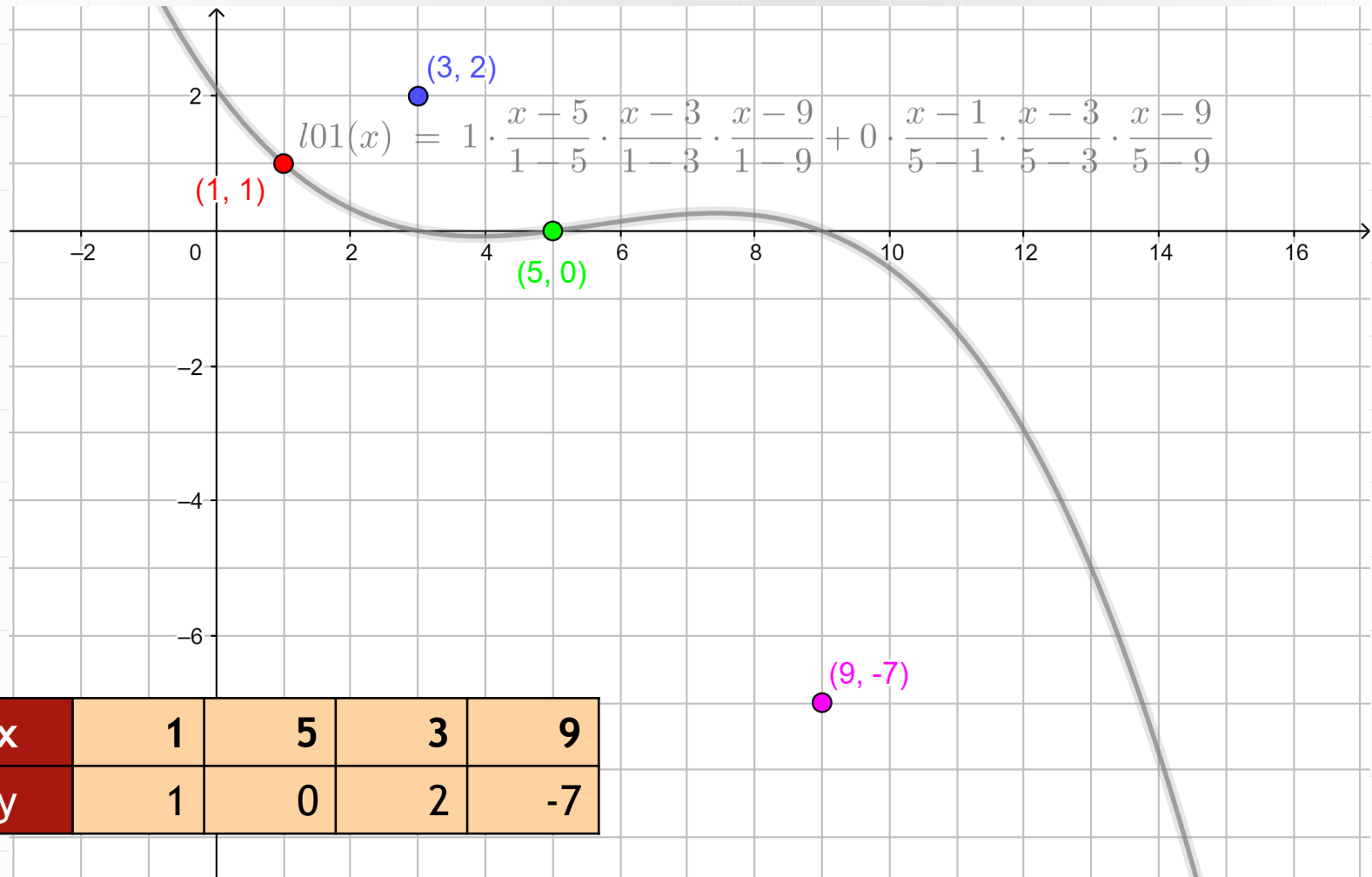
Wzór interpolacyjny Lagrange'a

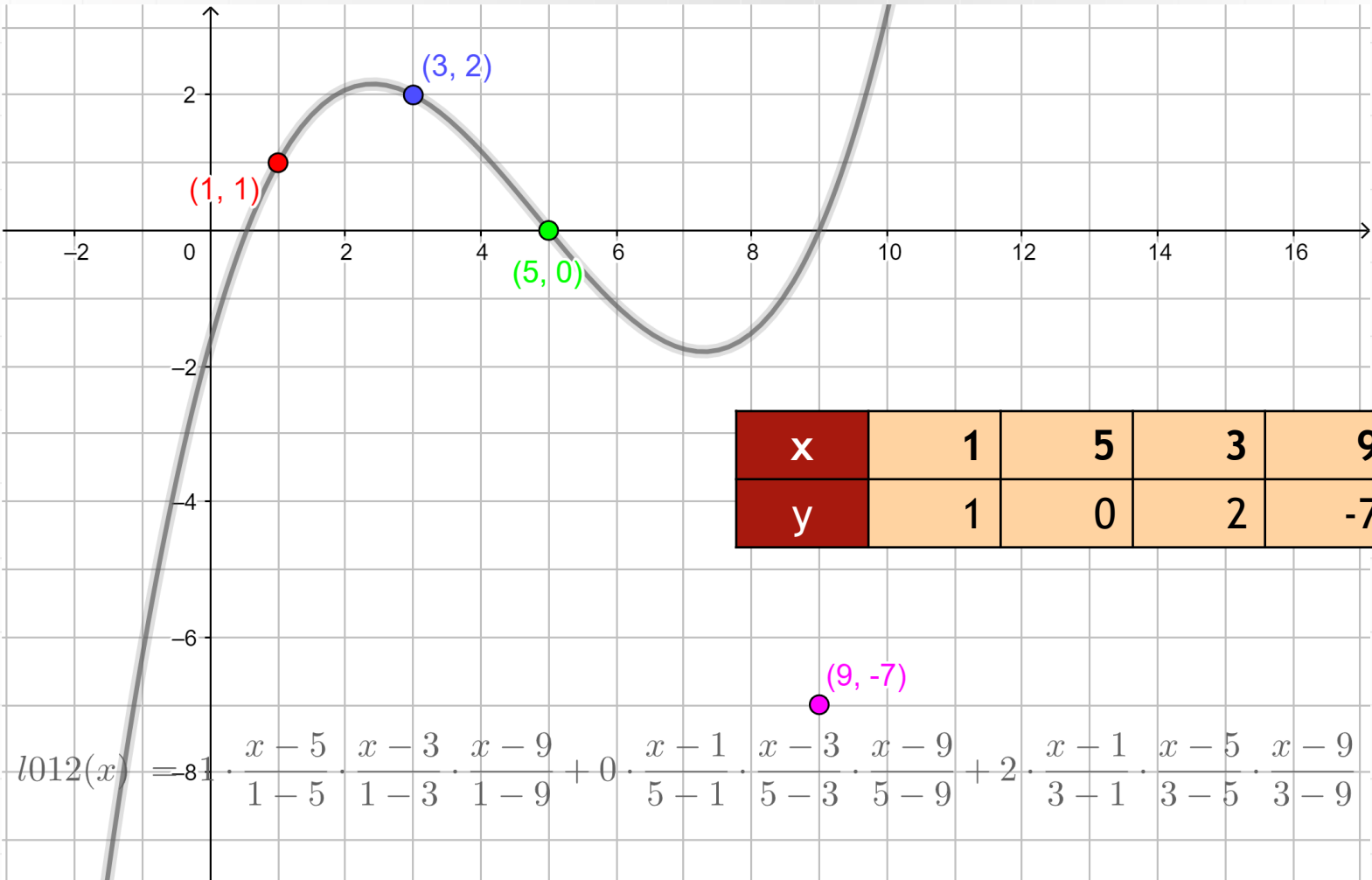
Wzór interpolacyjny Lagrange'a

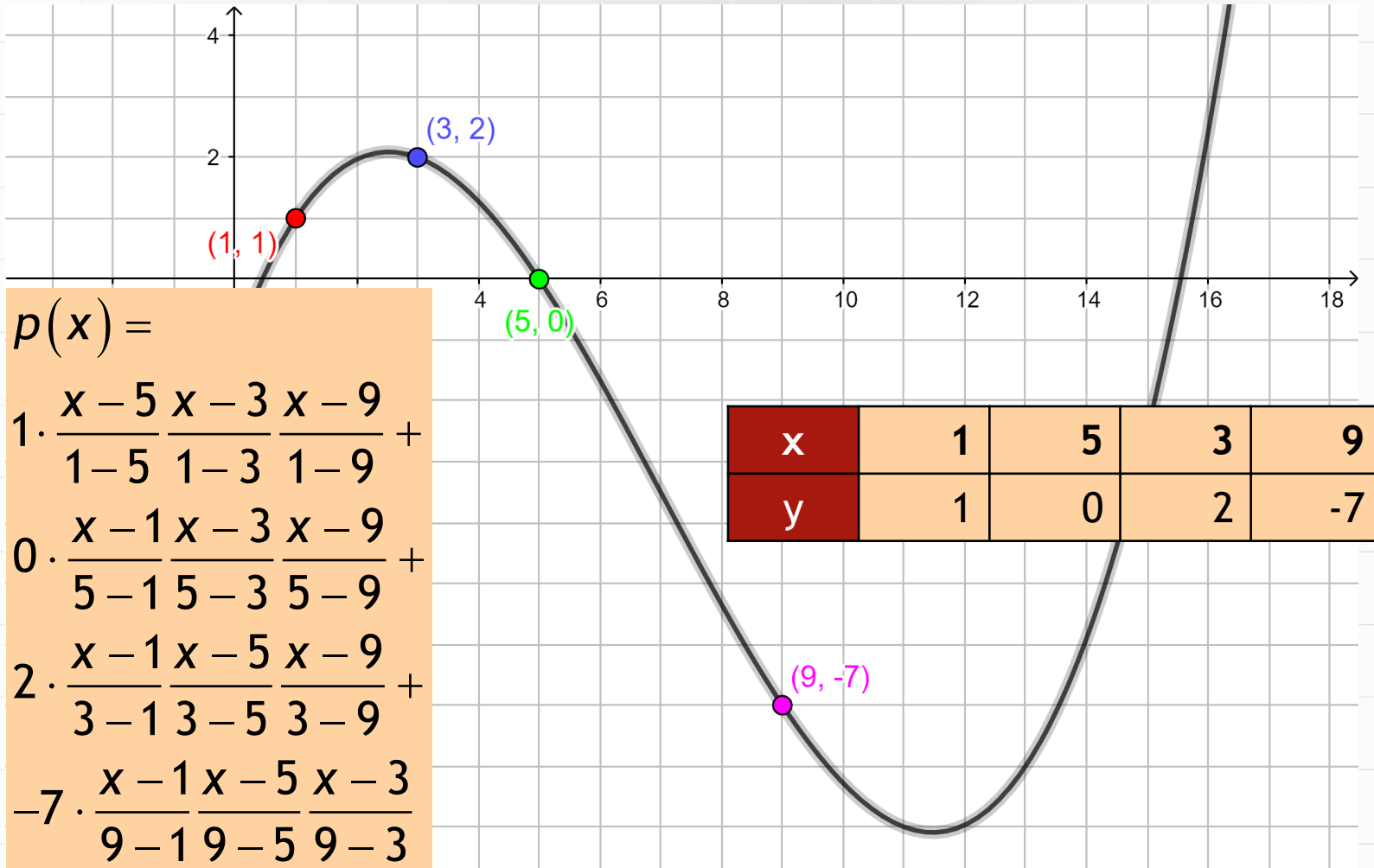
Wzór interpolacyjny Lagrange'a

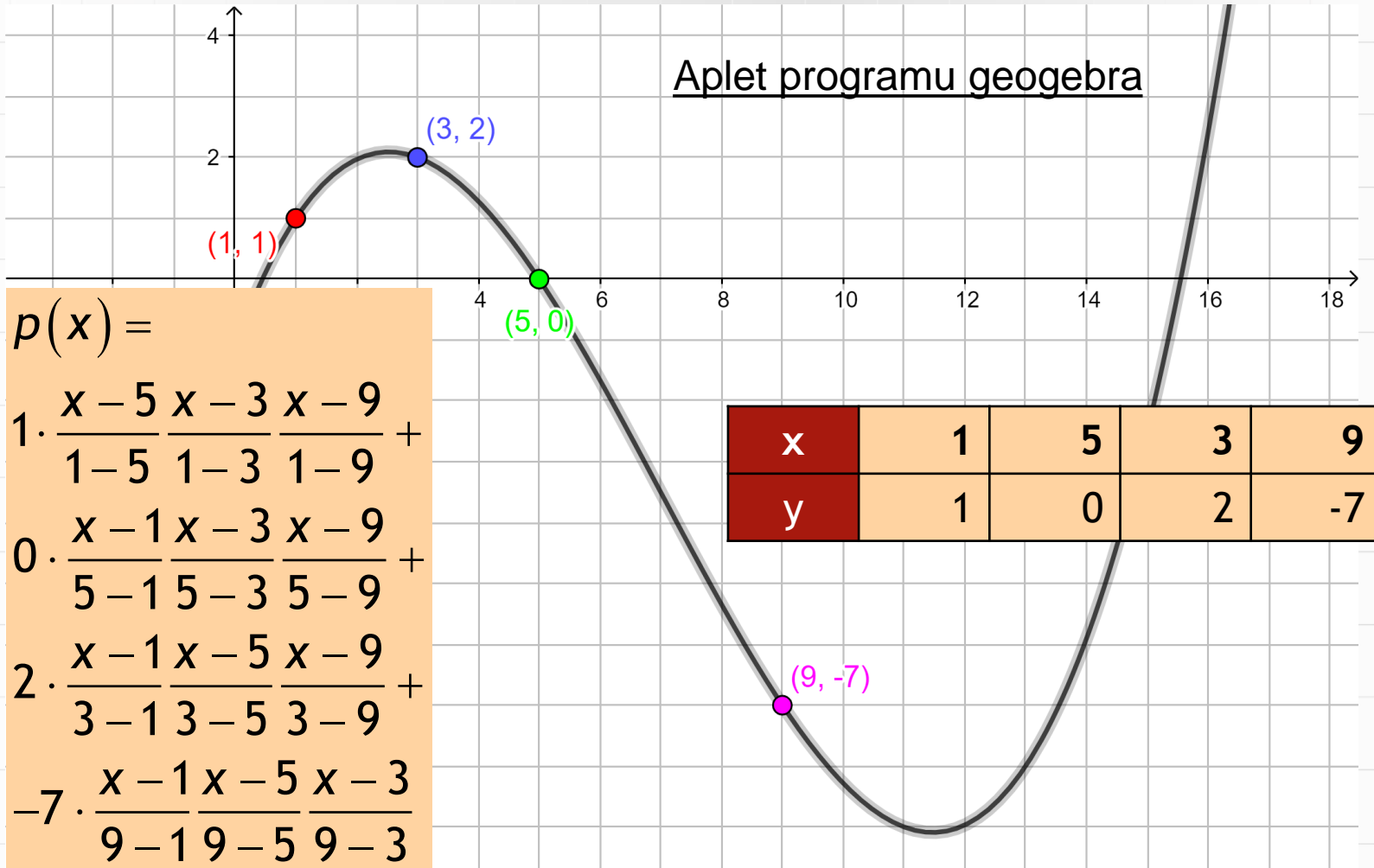
Wzór interpolacyjny Lagrange'a

Wzór interpolacyjny Lagrange'a

Wzór interpolacyjny Lagrange'a

Wzór interpolacyjny Lagrange'a

$$l_i(x) = c(x - x_0) \dots (x - x_{i-1})(x - x_{i+1}) \dots (x - x_n)$$

$$l_i(x) = 1$$

$$l_i(x) = \frac{(x - x_0) \dots (x - x_{i-1})(x - x_{i+1}) \dots (x - x_n)}{(x_i - x_0) \dots (x_i - x_{i-1})(x_i - x_{i+1}) \dots (x_i - x_n)}$$

$$l_i(x) = \prod_{j=0, j \neq i}^n \frac{(x - x_j)}{(x_i - x_j)} \quad (0 \leq i \leq n)$$

$$p(x) = \sum_{k=0}^n y_k l_k(x)$$

Iloraz różnicowy

Wielomian $p(x)$ klasy Π_n spełniający dla danej funkcji f warunki interpolacyjne

$$p(x_i) = f(x_i)$$

można wyrazić za pomocą wzoru Newtona:

$$p(x) = \sum_{k=0}^n c_k \prod_{j=0}^{k-1} (x - x_j).$$

Współczynniki c_k zależą tylko od węzłów x_0, x_1, \dots, x_k i wartości funkcji w tych węzłach.

$$c_k = f[x_0, x_1, \dots, x_k]$$

Jest to iloraz różnicowy rzędu k .

Iloraz różnicowy

- iloraz różnicowy rzędu zerowego

$$f[x_0] = f(x_0)$$

- iloraz różnicowy rzędu pierwszego

$$f[x_0, x_1] = \frac{f(x_1) - f(x_0)}{x_1 - x_0}$$

Iloraz różnicowy

- ilorazy różnicowe spełniają zależność

$$f[x_0, x_1, \dots, x_k] = \frac{f[x_1, x_2, \dots, x_k] - f[x_0, x_1, \dots, x_{k-1}]}{x_k - x_0}$$

x_0	$f[x_0]$	$f[x_0, x_1]$	$f[x_0, x_1, x_2]$	$f[x_0, x_1, x_2, x_3]$
x_1	$f[x_1]$	$f[x_1, x_2]$	$f[x_1, x_2, x_3]$	
x_2	$f[x_2]$	$f[x_2, x_3]$		
x_3	$f[x_3]$			

Wzór interpolacyjny Newtona Iloraz różnicowy

1	1	-1/4	-3/8	1/32
5	0	-1	-1/8	
3	2	-3/2		
9	-7			

$$p_3(x) = 1 - \frac{1}{4}(x-1) - \frac{3}{8}(x-1)(x-5) + \frac{1}{32}(x-1)(x-5)(x-3)$$

Interpolacja wielomianowa

Ważne zagadnienia

- Dokładność interpolacji
- Wybór węzłów interpolacji
- Zbieżność wielomianów interpolacyjnych

Interpolacja Hermite'a

Uogólnienie interpolacji Newtona

Interpolacja Hermite'a, czyli interpolacja z węzłami wielokrotnymi. Szukamy wielomianu, który w węzłach ma dane nie tylko wartości, ale i pochodne.

Interpolacja Hermite'a

Przykład

Szukamy wielomianu p klasy Π_2 takiego, że

- $p(x_0) = c_{00}$, $p'(x_0) = c_{01}$, $p(x_1) = c_{10}$.
- Tablica ilorazów różnicowych ma wtedy postać:

x_0	c_{00}	c_{01}	c_{02}
x_0	c_{00}	c_{11}	
x_1	c_{10}		

$$\lim_{x \rightarrow x_0} f[x_0, x] = \lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0} = f'(x_0)$$

$$p(x) = f(x_0) + f[x_0, x_0](x - x_0) + f[x_0, x_0, x_1](x - x_0)^2$$

Interpolacja Hermite'a

Przykład 2

$$p(1) = 2, p'(1) = 3, p(2) = 6, p'(2) = 7, p''(2) = 8$$

$$f[x_0, x_0, \dots, x_0] = \frac{1}{k!} f^{(k)}(x_0)$$

1	2	3	1	2	-1
1	2	4	3	1	
2	6	7	4		
2	6	7			
2	6				

$$p(x) = 2 + 3(x - 1) + (x - 1)^2 + 2(x - 1)^2(x - 2) - 1(x - 1)^2(x - 2)^2$$

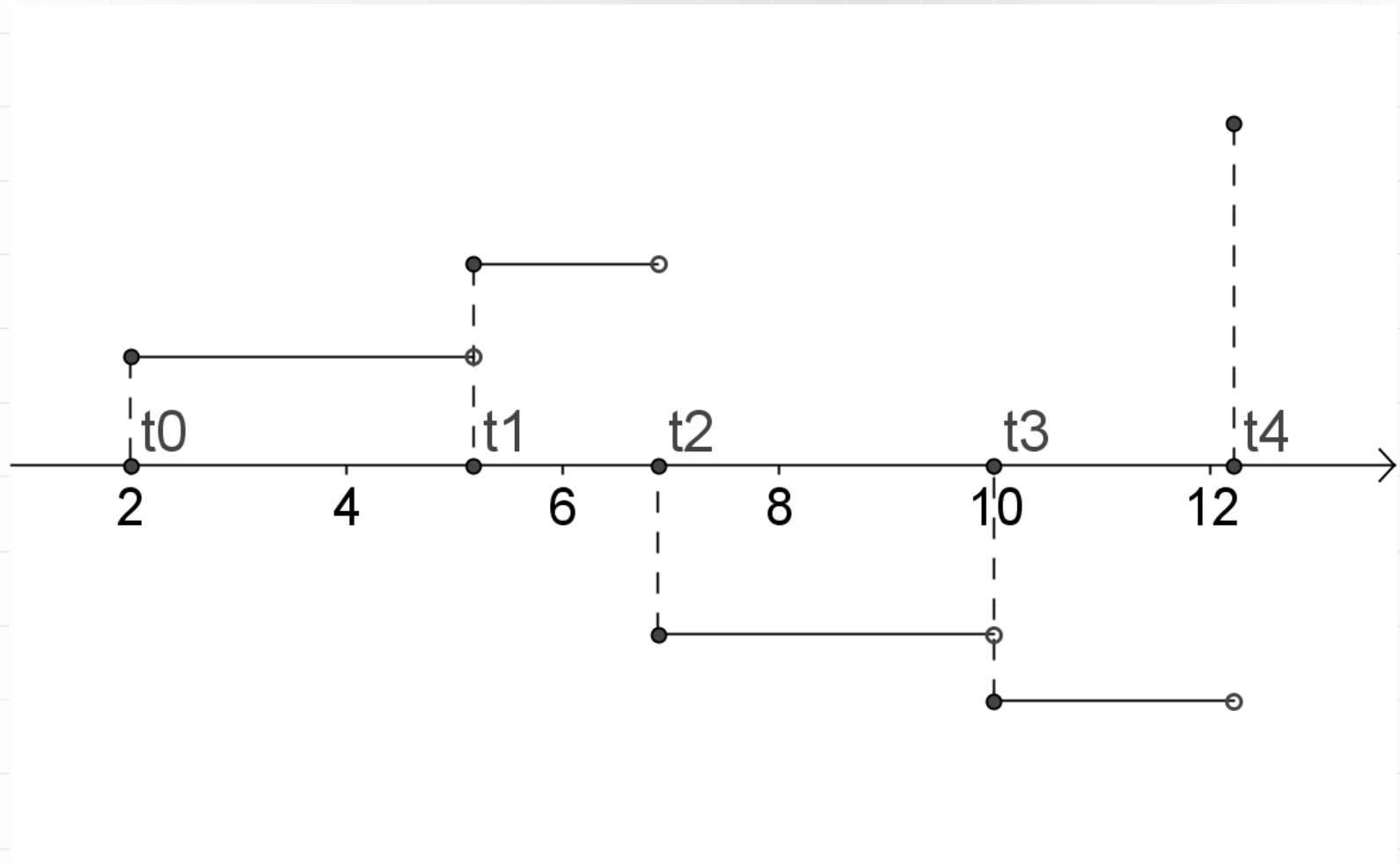
Interpolujące funkcje sklejjane

Zadanie. Mamy $n+1$ węzłów t_0, t_1, \dots, t_n takich, że $t_0 < t_1 < \dots < t_n$ i znamy wartości w tych węzłach. Szukamy funkcji S , która:

- W każdym z przedziałów $[t_i, t_{i+1})$ ($0 \leq i \leq n - 1$) jest wielomianem klasy Π_k .
- Ma ciągłą $(k-1)$ -szą pochodną w przedziale $[t_0, t_n]$.
- Funkcję S nazywamy funkcją sklejjaną stopnia k .

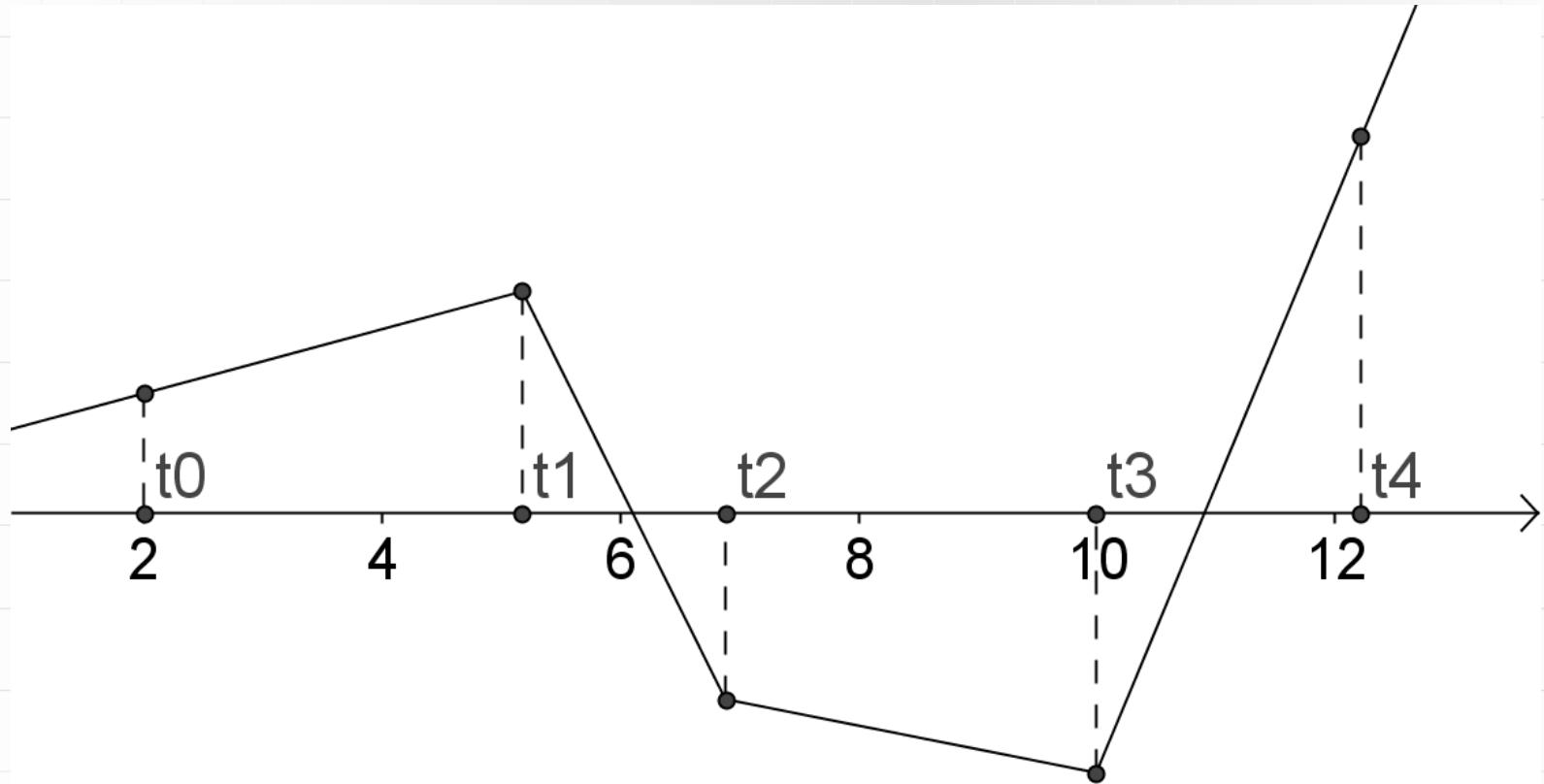
Interpolujące funkcje sklejane

Funkcja sklejana stopnia 0

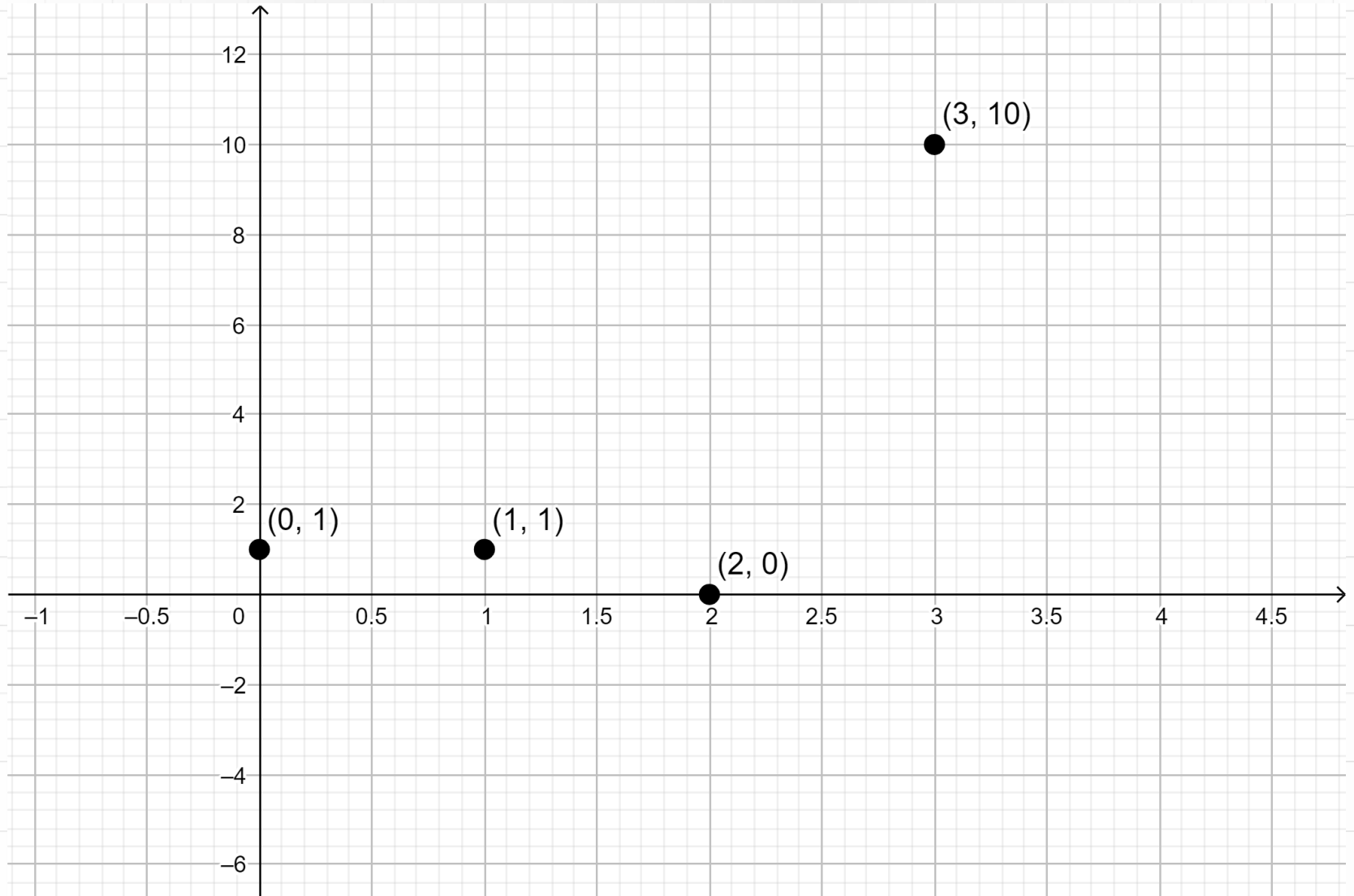
Interpolujące funkcje sklejane

Funkcja sklejana stopnia 1

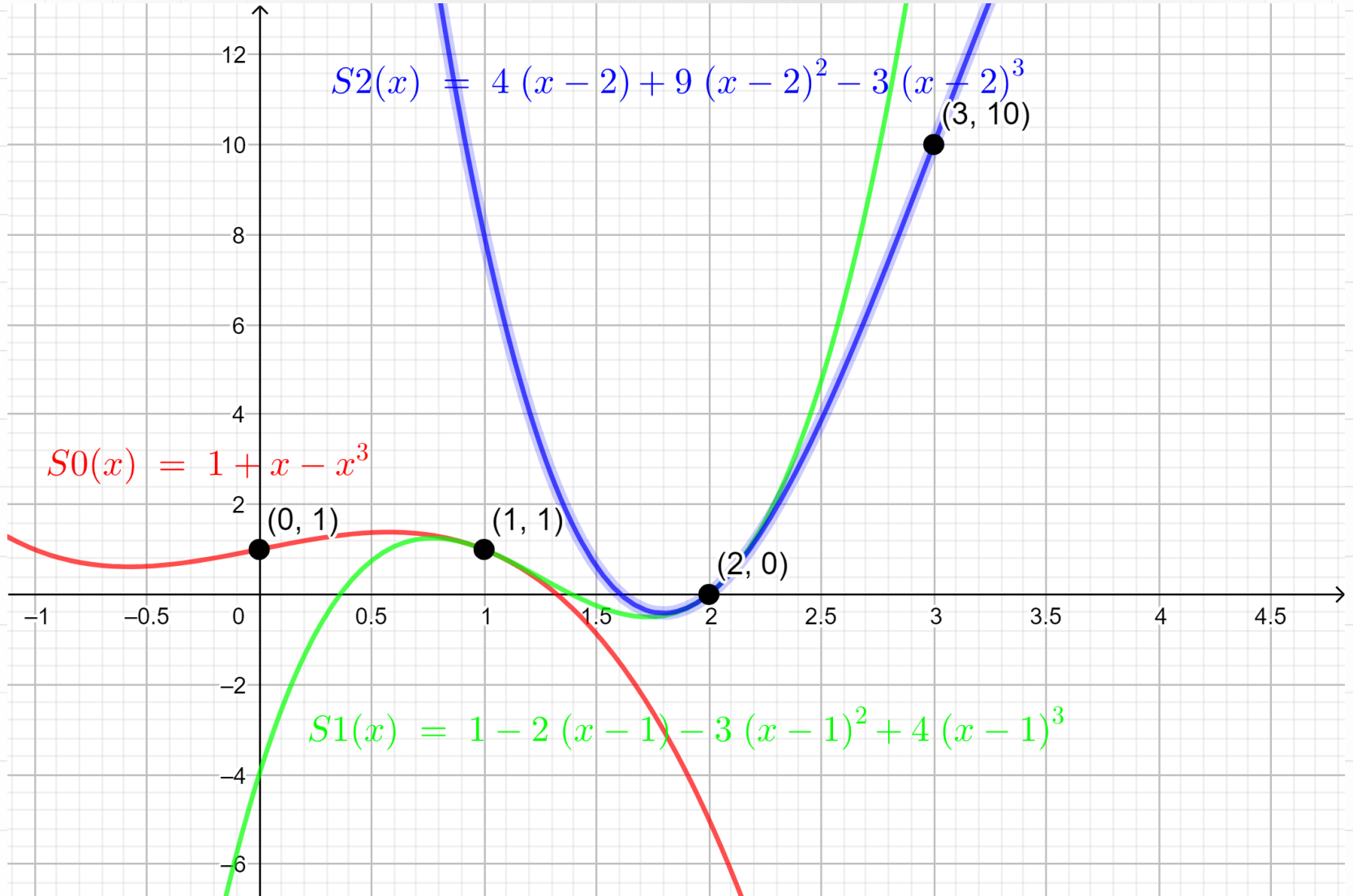
Interpolujące funkcje sklejane

Funkcja sklejana stopnia 3

Interpolujące funkcje sklejane

Funkcja sklejana stopnia 3

Interpolujące funkcje sklejjane

Funkcja sklejjana stopnia 3

Szukamy takiej funkcji S , która:

- w danych węzłach t_i (dla $i = 0, 1, \dots, n$)
- ma dane wartości y_i ,
- w każdym z przedziałów $[t_i, t_{i+1})$ jest wielomianem S_i (dla $i = 0, 1, \dots, n - 1$) klasy Π_3 .

Wszystkie wielomiany mają łącznie $4n$ współczynników

$$S_i(x) = a_i x^3 + b_i x^2 + c_i x + d_i$$

Interpolujące funkcje sklejjane

Funkcja sklejjana stopnia 3

Wszystkie wielomiany mają łącznie $4n$ współczynników.

Warunki na współczynniki wynikają z:

- n warunków $S_i(t_i) = y_i$ ($i = 0, \dots, n-1$)
- n warunków $S_i(t_{i+1}) = y_{i+1}$ ($i = 0, \dots, n-1$)
- ciągłość pochodnej S' daje jeden warunek $S'_{i-1}(t_i) = S'_i(t_i)$ ($i = 1, \dots, n-1$) w każdym węźle wewnętrznym (łącznie $n-1$)
- ciągłość drugiej pochodnej S'' daje $n-1$ warunków.

W sumie mamy $4n-2$ równań.

Interpolujące funkcje sklejjane

Funkcja sklejjana stopnia 3

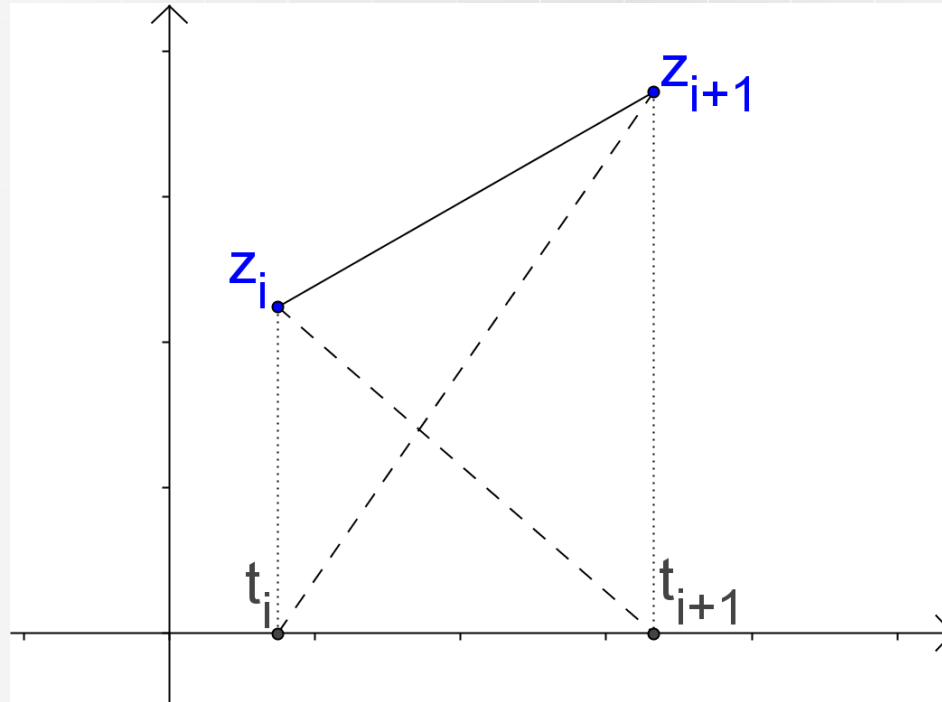
- $S_i(x) = a_i x^3 + b_i x^2 + c_i x + d_i$
- $S'_i(x) = 3a_i x^2 + 2b_i x + c_i$
- $S''_i(x) = 6a_i x + 2b_i$
- $S'''_i(x) = 6a_i$

- funkcja $S_i''(x)$ jest liniowa
- wykorzystując pomocnicze wielkości $z_i = S''_i(t_i)$

Interpolujące funkcje sklejane

Funkcja sklejana stopnia 3

$$S''_i(x) = \frac{z_{i+1}}{h_i}(x - t_i) + \frac{z_i}{h_i}(t_{i+1} - x)$$

$$h_i = t_{i+1} - t_i$$

Interpolujące funkcje sklejjane

Funkcja sklejjana stopnia 3

$$S_i(x) = \frac{z_{i+1}}{6h_i}(x - t_i)^3 + \frac{z_i}{6h_i}(t_{i+1} - x)^3 + C(x - t_i) + D(t_{i+1} - x)$$

Stałe całkowania C i D można wyznaczyć z warunków

$$S_i(t_i) = y_i \quad S_i(t_{i+1}) = y_{i+1}$$

$$S_i(x) = \frac{z_{i+1}}{6h_i}(x - t_i)^3 + \frac{z_i}{6h_i}(t_{i+1} - x)^3 + \\ + \left(\frac{y_{i+1}}{h_i} - \frac{z_{i+1}h_i}{6} \right) (x - t_i) + \left(\frac{y_i}{h_i} - \frac{z_i h_i}{6} \right) (t_{i+1} - x)$$

Interpolujące funkcje sklejane

Funkcja sklejana stopnia 3

Aby wyznaczyć wielkości z_i korzystamy z warunków

$$S'_{i-1}(t_i) = S'_i(t_i) \quad (i = 1, \dots, n-1)$$

$$S'_i(x) = \frac{z_{i+1}}{2h_i} (x - t_i)^2 + \frac{z_i}{2h_i} (t_{i+1} - x)^2 + \\ + \left(\frac{y_{i+1}}{h_i} - \frac{z_{i+1}h_i}{6} \right) - \left(\frac{y_i}{h_i} - \frac{z_i h_i}{6} \right)$$

Interpolujące funkcje sklejjane

Funkcja sklejjana stopnia 3

$$S_i'(x) = \frac{z_{i+1}}{2h_i}(x - t_i)^2 - \frac{z_i}{2h_i}(t_{i+1} - x)^2 +$$

$$+ \left(\frac{y_{i+1}}{h_i} - \frac{z_{i+1}h_i}{6} \right) - \left(\frac{y_i}{h_i} - \frac{z_i h_i}{6} \right)$$

$$S_i'(t_i) = -\frac{h_i}{3}z_i - \frac{h_i}{6}z_{i+1} - \frac{y_i}{h_i} + \frac{y_{i+1}}{h_i}$$

$$S_i'(t_{i+1}) = \frac{h_i}{3}z_{i+1} + \frac{h_i}{6}z_i - \frac{y_i}{h_i} + \frac{y_{i+1}}{h_i}$$

$$S_{i-1}'(t_i) = \frac{h_{i-1}}{3}z_i + \frac{h_{i-1}}{6}z_{i-1} - \frac{y_{i-1}}{h_{i-1}} + \frac{y_i}{h_{i-1}}$$

Interpolujące funkcje sklejjane

Funkcja sklejjana stopnia 3

$$h_{i-1}z_{i-1} + 2(h_{i-1} + h_i)z_i + h_i z_{i+1} = \frac{6}{h_i}(y_{i+1} - y_i)z_i - \frac{6}{h_{i-1}}(y_i - y_{i-1})z_i$$

$$\begin{bmatrix} u_1 & h_1 & & & & \\ h_1 & u_2 & h_2 & & & \\ & \ddots & \ddots & \ddots & & \\ & & h_{n-3} & u_{n-2} & h_{n-2} & \\ & & & h_{n-2} & u_{n-1} & \end{bmatrix} \begin{bmatrix} z_1 \\ z_2 \\ \vdots \\ z_{n-2} \\ z_{n-1} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} v_1 \\ v_2 \\ \vdots \\ v_{n-2} \\ v_{n-1} \end{bmatrix} \quad 1 \leq i \leq n-1$$

$z_0 = 0, \quad z_n = 0$

$$u_i = 2(h_{i-1} + h_i), \quad b_i = \frac{6}{h_i}(y_{i+1} - y_i), \quad v_i = b_i - b_{i-1}$$

Interpolujące funkcje sklejjane

Funkcja sklejjana stopnia 3

$$S_i(x) = y_i + (x - t_i) \left(C_i + (x - t_i) (B_i + (x - t_i) A_i) \right)$$

$$A_i = \frac{1}{6h_i} (z_{i+1} - z_i)$$

$$B_i = \frac{z_i}{2}$$

$$C_i = -\frac{h_i}{6} (z_{i+1} + 2z_i) + \frac{1}{h_i} (y_{i+1} - y_i)$$

Podsumowanie (2.1)

- Wielomian interpolujący
 - jednoznaczność
 - istnienie
- Wzór interpolacyjny Newtona
 - przykład konstrukcji
- Wzór interpolacyjny Lagrange'a
 - przykład konstrukcji
 - wzór ogólny

Podsumowanie (2.2)

- Ilorazy różnicowe
 - wzór ogólny interpolacji Newtona
- Interpolacja Hermite'a
 - uogólnienie interpolacji Newtona
- Interpolacja funkcjami sklejanymi
 - wyznaczanie współczynników wielomianów